

Εκταση: **430** τ. χλμ. Ανάπτυξη ακτών: **148** χλμ. Πληθυσμός: **14.840**

Το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων, η Νάξος, είναι ορεινή (Δρίος ή Οζιά ή Ζας, 1004 μ.) με ανεπτυγμένη κτηνοτροφία. Παράγει τυροκομικά, εσπεριδοειδή, λάδι, ελιές, κρασί. Ορυχεία σμύριδας (ναξίας γης) λειτουργούν κοντά στον Απείρανθο. Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσει αξιόλογη τουριστική κίνηση, καθώς το αεροδρόμιό της (ένα χλμ. από τη Χώρα) τη συνδέει με την Αθήνα. Ακτοπλοϊκά, το νησί συνδέεται με τον Πειραιά (απόσταση 103 μίλια), τη Ραφήνα (το καλοκαίρι) και την Θεσσαλονίκη. Τακτική ακτοπλοϊκή επικοινωνία έχει και με τις Αμοργό, Ανάφη, Δονούσα, Ηρακλειά, Θήρα, Ίο, Κουφονήσι (Πάνω), Πάρο, Σύρο, Σχοινούσα και Φολέγανδρο. Το καλοκαίρι και με Αστυπάλαια, Κάλυμνο, Κω, Νίσυρο, Ρόδο, Σύμη, Τήλο και Ηράκλειο Κρήτης.

Τουριστική υποδομή και όμορφες αμμουδιές έχουν όλοι οι παραλιακοί οικισμοί με πρώτη την πρωτεύουσα και λιμάνι Νάξο ή **Χώρα**. Υπάρχουν επίσης οι παραθεριστικοί οικισμοί **Αγία Άννα**

και

Άγιος Προκόπιος

με άμμο που χρυσίζει, ο

Απόλλωνας

με εκτεταμένη αμμουδιά, η

Μικρή Βίγλα

(αμμουδιά) και η

Μουτσούνα

(με βότσαλα). Το δίκτυο των οικισμών του νησιού συμπληρώνουν οι μεσόγειοι

Άγιος Αρσένιος

,

Απείρανθος

(πατρίδα του Μανόλη Γλέζου),

Εγγαρές

,

Κορωνίδα

,

Κόρωνος

,

Μέλανες

,

Σαγκρί

,

Τραγαία

και

Φιλότι

. Αρχοντικά, πύργοι και αρχαιότητες είναι διάσπαρτες στη Νάξο, ενώ μουσεία υπάρχουν στη Χώρα και στον Απείρανθο.

Τηλέφωνα: Λιμεναρχείο: 228.50.22.300. Αστυνομία: 228.50.22.100. Δήμος: 228.50.22.717.

Κέντρο Υγείας Χώρας: 228.50.23.333, 028.50.23.550. Αγροτικά ιατρεία:

Απείρα

νθου

22

8.50.61,206,

Κόρωνου

228.50.51.280,

Μέλανων

228.50.62.372,

Τρίποδων

228.50.41.221,

Φιλότι

228.50.31.404. Αεροδρόμιο: 228.50.23.292. Ολυμπιακή: 228.50.23.043. Λεωφορεία:

228.50.22.291. Ταξί: 228.50.22.444.

Η ιστορία της Νάξου

Ο Διόνυσος και η Αριάδνη:

Αρχικά, Θράκες φέρονται ότι κατοίκησαν το νησί, κουβαλώντας σ' αυτό και τη λατρεία του Διονύσου. Η Νάξος είναι μια από τις περιοχές που διεκδικούν την «ιθαγένεια» του θεού του κρασιού, καθώς η μυθολογία παρέδωσε ότι, με εντολή του Δία, ο Διόνυσος ανατράφηκε στο βουνό Νύσα. Εκτός από τη Νάξο, όμως, Νύσα υπάρχει και στις Μ. Ασία, Βοιωτία, Παρνασσό, Θεσσαλία, Μακεδονία, Θράκη, Εύβοια, Λιβύη, Αίγυπτο κι αλλού. Στα υπέρ της Νάξου είναι ο μύθος που συνδέει τον Βάκχο με τον Θησέα και την Αριάδνη:

Με τη βοήθεια της κόρης του Μίνωα, Αριάδνης, ο Θησέας σκότωσε τον Μινώταυρο μέσα στον Λαβύρινθο. Ο ήρωας ξαναμπήκε στο πλοίο μαζί με τους συντρόφους του για να επιστρέψει στην Αθήνα. Η ερωτευμένη Αριάδνη τον ακολούθησε. Έπιασαν λιμάνι στη Νάξο για να ξεμουδιάσουν. Βγήκαν στη στεριά αλλά την Αριάδνη την πήρε ο ύπνος στην ακρογιαλιά. Όταν κάποια στιγμή ξύπνησε, διαπίστωσε πως ο καλός της είχε φύγει εγκαταλείποντάς την στο νησί. Αυτοκτόνησε ή σκοτώθηκε από βέλος της Αρτεμης. Όμως κάποιοι άλλοι μύθοι τα λένε αλλιώς: Την είχε δει ο θεός Διόνυσος, την ερωτεύτηκε και ζήτησε από τον Θησέα να του την αφήσει και να φύγει. Ο Θησέας υπάκουσε στη θεϊκή εντολή. Ο θεός, λένε, κατέκτησε την βασιλοπούλα και την πήρε μαζί του στον Όλυμπο.

Οι κακές γλώσσες πάντως είπαν πως όλα αυτά με τον Διόνυσο ήταν κατοπινές επινοήσεις των Αθηναίων, για να ξεπλύνουν τη μνήμη του ήρωά τους. Υπήρχαν και κάποιες διαδόσεις που έλεγαν ότι δεν την πόθησε ο Διόνυσος αλλά ο Ωναρος, ιερέας του θεού. Κι ότι ο Θησέας δεν είχε κανένα πρόβλημα να του την αφήσει.

Οι Θράκες και οι Γίγαντες

Είχε προηγηθεί η ιστορία με τους Αλωάδες: Τους δίδυμους Γίγαντες Ωτο και Εφιάλτη, τυπικά γιους του Αλωέα αλλά στην πραγματικότητα παιδιά του Ποσειδώνα. Αυτό όμως ελάχιστοι το ήξεραν και ο Αλωέας δεν ήταν ανάμεσά τους. Ούτε, άλλωστε, ήταν εκεί το θέμα. Όλο το πρόβλημα εστιαζόταν στο γεγονός ότι ο Ωτος ποθούσε την Αρτεμη κι ο Εφιάλτης την Ήρα. Για να ικανοποιήσουν τις ορέξεις τους, έβαλαν το βουνό Όσσα πάνω στον Όλυμπο και το Πήλιο πάνω στην Όσσα, με σκοπό να φτάσουν στους θεούς που τα βρήκαν σκούρα: Ένας χρησμός έλεγε ότι δεν υπήρχε τρόπος οι δυο Γίγαντες να πεθάνουν, εκτός κι αν συνέβαινε να αλληλοσκοτωθούν.

Ο θεός Απόλλωνας κατέβασε τη λυτρωτική ιδέα κι ορμήνεψε την αδελφή του, Αρτεμη, τι να κάνει. Εκείνη μήνυσε στον Ωτο πως ήταν τρελά ερωτευμένη μαζί του και του έδωσε ραντεβού στη Νάξο. Γεμάτος πόθους, αυτός πήγε την ορισμένη ώρα στο ραντεβού αλλά κουβάλησε μαζί του και τον δίδυμο αδελφό του, Εφιάλτη, που, γι' άγνωστο λόγο, νόμισε ότι κι εκείνον θα τον περιμένει στο νησί η Ήρα. Απογοητεύτηκε που δεν την βρήκε εκεί. Η Αρτεμη όμως ήταν συνεπής. Ο Εφιάλτης ζήτησε από τον αδελφό του να μοιραστούν την θεά. Ο Ωτος του το αρνήθηκε. Τα δυο αδέλφια άρχισαν να μαλώνουν. Τότε, η Αρτεμη μεταμορφώθηκε σε ελάφι. Τα δυο αδέλφια βρήκαν καινούρια απασχόληση κι άρπαξαν τα

κοντάρια τους, να κυνηγήσουν τη μεταμορφωμένη Άρτεμη. Με τη μορφή ελαφιού εκείνη, πήγε και στάθηκε ανάμεσά τους. Τα αδέλφια εκτόξευσαν τα κοντάρια τους εναντίον του ελαφιού. Όμως, την ίδια στιγμή, το ελάφι εξαφανίστηκε, οπότε τα κοντάρια βρήκαν τα δυο αδέλφια κατάστηθα. Είχαν αλληλοσκοτωθεί, όπως προέβλεψε ο χρησμός.

Υπάρχει όμως και μια άλλη εκδοχή: Θράκες από την Στρογγύλη, κατοπινή Δία, τελικά Νάξο, άρπαξαν τη μητέρα των Γιγάντων, Ιφιμέδεια, και την αδελφή τους, Παγκρατίδα, και τις πήγαν στο νησί. Εκεί, πάντρεψαν την όμορφη Παγκρατίδα με τον αρχηγό τους, Αγασσαμενό, τον οποίο ανακήρυξαν βασιλιά της Νάξου. Ο Αλωέας έστειλε τους γιους του, Ότο και Εφιάλτη, να βρουν τη μάνα και την αδελφή τους και να τις γυρίσουν πίσω. Οι Αλωάδες Γίγαντες έφτασαν στη Νάξο, νίκησαν τους Θράκες, κυρίευσαν το νησί και πήραν την εξουσία. Κάποια στιγμή όμως, τσακώθηκαν μεταξύ τους κι αλληλοσκοτώθηκαν. Από τότε, οι κάτοικοι της Νάξου τους λάτρεψαν ως θεούς του τόπου.

Το νησί πήρε το τελικό του όνομα, Νάξος, όταν έφτασε εκεί ο επώνυμος ήρωας, Νάξος, ως οικιστής, επικεφαλής αποίκων από την Κρήτη. Ο Νάξος είχε γεννηθεί ως καρπός του έρωτα του θεού Απόλλωνα με την Ακάλλη, κόρη του βασιλιά της Κρήτης, Μίνωα.

Τα σκοτεινά χρόνια:

Στα 3.200 π.Χ., στη Νάξο κατοικούσε μικρόσωμος λαός που ανήκε στο λεγόμενο μεσογειακό υπόστρωμα. Οι κάτοικοι ζούσαν σε ανοχύρωτο παράλιο οικισμό και είχαν ανεπτυγμένη ναυτιλία. Γύρω στα 2.500 π.Χ., κάποιος εξωτερικός κίνδυνος τους ανάγκασε να αποσυρθούν στους λόφους, σε πια οχυρωμένους οικισμούς. Τα επόμενα εξακόσια χρόνια ως το 1900 π.Χ., ήταν ναυτικοί, έμποροι και πειρατές. Η Νάξος γνώρισε ακμή και πλούτο. Στη μινωική εποχή, δέχτηκε αποίκους από την Κρήτη. Τον ΙΔ' π.Χ. αιώνα, υπήρχαν στη Νάξο εγκαταστάσεις Αχαιών. Στα μέσα του ΙΓ' αιώνα, είχαν συστήσει «κοινή» (δεσμό αλληλοϋποστήριξης) με τους κατοίκους της Αττικής και των γύρω νησιών. Τον ΙΒ' αιώνα, κοσμούσαν τα αγγεία τους με την μυκηναϊκή εικονιστική διακόσμηση. Της εποχής αυτής είναι ο τάφος που εντοπίστηκε στη θέση «Απλώματα».

Οι Ίωνες έφτασαν στη Νάξο μετά τα 1000 π.Χ. Είχαν αρχηγό τον Νηλέα, γιο του νεκρού

βασιλιά της Αθήνας, Κόδρου. Στο νησί τους έριξε θαλασσοταραχή. Όταν ο καιρός ησύχασε, ο Νηλέας συνέχισε για τη Μικρά Ασία, όπου έκτισε την αποικία της Μιλήτου. Κατ' άλλους, Ίωνες οικιστές του νησιού ήταν ο Τήλεκλος και ο Αρχέτιμος. Οπωσδήποτε, οι αμέσως επόμενοι αιώνες αποδείχτηκαν σκληροί για τους νησιώτες. Κάποιοι συνεννοήθηκαν με κατοίκους της Χαλκίδας και μαζί ξενιτεύτηκαν στη Σικελία, όπου ίδρυσαν αποικία που βάφτισαν Νάξο.

Η Νάξος γνώρισε καινούρια ακμή ανάμεσα στα 700 και 500 π.Χ., όταν ο ανταγωνισμός της με τη γειτονική Πάρο και με τη Μίλητο, στις θάλασσες, την κατέστησε πλούσια, ισχυρή και με τη δυνατότητα, όπως γράφει ο Ηρόδοτος, να παρατάξει στρατό από 8.000 οπλίτες. Γλύπτες δημιούργησαν εκεί ολόκληρη σχολή καλλιτεχνικής τάσης. Απόδειξη του πλούτου της είναι τα αφιερώματα στο ιερό της Δήλου και στη θεά Αθηνά, στην Ακρόπολη της Αθήνας. Με την Αθήνα άλλωστε, η Νάξος συνδέθηκε «σε επίπεδο τυράννων».

Αγώνας για τη Δημοκρατία:

Στη Νάξο, κυβερνούσαν οι ολιγαρχικοί (η τάξη των «παχέων», όπως τους έλεγαν), ενώ αιρετός άρχοντας ήταν ο Λύγδαμης. Οι κοινωνικές εξεγέρσεις καταπνίγονταν αλλά κάποιο ανάξιο λόγου επεισόδιο γύρω στα 550 π.Χ. έδωσε στον Λύγδαμη την ευκαιρία να επιβάλει τυραννίδα (δικτατορία). Σύντομα ανατράπηκε αλλά, όσο ήταν στα πράγματα, βοήθησε τον Πεισίστρατο να καταλάβει την εξουσία στην Αθήνα και τον Πολυκράτη στη Σάμο. Μακριά από την πατρίδα του, ο Λύγδαμης προετοιμάζε την επιστροφή του. Ζήτησε από τον Πεισίστρατο και τον Πολυκράτη να του ανταποδώσουν την «εξυπηρέτηση». Στα 536, ξαναπήρε την εξουσία. Εφεύρισκε χίλιους λόγους για να φορολογήσει τους αριστοκράτες και να κάνει έργα. Στα 525 π.Χ., οι αριστοκρατικοί, με τη βοήθεια Σπαρτιατών, τον ανέτρεψαν. Οριστικά αυτή τη φορά.

Η εξουσία των «παχέων» επανήλθε, χωρίς ο τόπος να ειρηνεύσει. Κοινωνικές αναστατώσεις διαδέχονταν η μια την άλλη, ώσπου, τέλη του αιώνα, οι δημοκρατικοί κατέλαβαν την εξουσία και επέβαλλαν το αθηναϊκό σύστημα που ήδη διάνυε τα πρώτα του χρόνια: Την Δημοκρατία. Όσο να γίνουν όλα αυτά, η Νάξος είχε επιβάλει επικυριαρχία στη γειτονική Πάρο, την Άνδρο κι άλλα νησιά.

Οι διωγμένοι ολιγαρχικοί κατέφυγαν στη Μίλητο. Εκεί, διορισμένος από τους Πέρσες τύραννος ήταν ο Ιστιαίος. Οι εξόριστοι πλησίασαν τον ανιψιό του, Αρισταγόρα, και ζήτησαν τη βοήθειά του για να ξαναπάρουν την εξουσία στη Νάξο. Ο Αρισταγόρας γνώριζε καλά τις δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος, καθώς το νησί διέθετε αξιόμαχο στρατό. Επίσης όμως γνώριζε ότι η Νάξος βρίσκεται σε στρατηγική θέση στο Αιγαίο, άριστη βάση εξόρμησης προς την Εύβοια και την Αττική. Ζήτησε την βοήθεια του Αρταφέρνη, σατράπη των Σάρδεων και προϊσταμένου του Ιστιαίου. Του υποσχέθηκε τα πλούτη του νησιού και επέκταση της περσικής κυριαρχίας.

Καλού κακού, ο Αρταφέρνης ζήτησε την άδεια του Μεγάλου Βασιλιά, Δαρείου Β'. Η επιχείρηση ντύθηκε με όλη την επισημότητα που προέκυπτε από την εμπλοκή του Πέρση μονάρχη: 200 (ιωνικά κυρίως) πλοία κι ανάλογος στρατός κινήθηκαν εναντίον της Νάξου, με αρχηγό τον Αρισταγόρα και υπαρχηγό τον Πέρση Μεγαβάτη. Καλοκαίρι του 499 π.Χ., η αρμάδα βρέθηκε μπροστά στη Νάξο. Τέσσερις μήνες αργότερα, ο Αρισταγόρας και ο Μεγαβάτης αποχώρησαν νικημένοι.

Αντιμέτωποι με τους Πέρσες:

Οι κάτοικοι της Νάξου τους περίμεναν κατάλληλα προετοιμασμένοι. Ο Ηρόδοτος γράφει ότι είχαν ειδοποιηθεί από τον ίδιο τον Μεγαβάτη που είχε συγκρουστεί με τον Αρισταγόρα και ήθελε να τον εκδικηθεί. Ο ιστορικός G. Glotz εξέφρασε την άποψη ότι τους Ναξιώτες ειδοποίησε ο ίδιος ο Αρισταγόρας, ο οποίος δεν ενδιαφερόταν για τη Νάξο αλλά για την κινητοποίηση του ιωνικού στόλου χωρίς να προκαλέσει τις περσικές υποψίες, καθώς από καιρό ετοίμαζε την Ιωνική Επανάσταση. Ο Ηρόδοτος αντίθετα, υποστηρίζει ότι η επανάσταση των Ιώνων προκλήθηκε, επειδή απέτυχε η εκστρατεία εναντίον την Νάξου. Υπάρχει όμως και η πιο απλή εκδοχή ότι τους υπερασπιστές του νησιού ειδοποίησαν απλά μέλη πληρωμάτων των πλοίων (Ιωνες), όταν έμαθαν τον σκοπό της εκστρατείας. Το ίδιο άλλωστε έκαναν και εννιά χρόνια αργότερα, στον Μαραθώνα, όταν ειδοποίησαν τον Μιλτιάδη ότι οι Πέρσες ήταν έτοιμοι να επιτεθούν.

Όπως και να έχει το ζήτημα, η δημοκρατική μεταπολίτευση στη Νάξο έγινε αιτία ή υπήρξε η αφορμή να ξεσπάσουν οι Περσικοί πόλεμοι: Είτε επειδή ο ίδιος ο Αρισταγόρας προετοίμαζε ένοπλη εξέγερση είτε επειδή αναγκάστηκε να το κάνει, εκδηλώθηκε η Ιωνική Επανάσταση. Κατά τον Ηρόδοτο, ο τύραννος Ιστιαίος έμαθε ότι ο σατράπης των Σάρδεων ετοίμαζε ειδική

υποδοχή στον Αρισταγόρα που τον παρέσυρε σε μπελάδες κι έγραψε προειδοποιητικό μήνυμα στο κεφάλι ενός δούλου, τον οποίο έστειλε στον ανιψιό του. Ο Αρισταγόρας κούρεψε τον δούλο γουλί, διάβασε το μήνυμα και, μόλις τα περσικά στρατεύματα διαλύθηκαν (τότε οι στρατοί δεν απαρτιζόνταν από μονίμους), συγκάλεσε στη Μίλητο συνέλευση και εξήγγειλε την επανάσταση. Ήταν το 499 π.Χ. Στα 494 π.Χ., η επανάσταση είχε σβήσει με την ολοκληρωτική κατεδάφιση της Μιλήτου. Δυο χρόνια αργότερα (492), ο Μεγάλος Βασιλιάς Δαρείος Β' έστειλε τον γαμπρό του, Μαρδόνιο, να κυριεύσει την Ελλάδα, «σε αντίποινα για τη βοήθεια που οι Αθηναίοι και οι Ερετριείς είχαν προσφέρει στους επαναστατημένους Ίωνες», σύμφωνα με τον Ηρόδοτο. Ο περσικός στόλος τσακίστηκε στον Άθω, όπου τον βρήκε άγρια τρικυμία: 300 πλοία βυθίστηκαν, 20.000 άνδρες πνίγηκαν. Χρειάστηκαν δυο χρόνια, ώσπου να ναυπηγηθεί νέος στόλος.

Απέπλευσε την άνοιξη του 490 π.Χ. με αρχηγούς τον Δάτι και τον Αρταφέρνη, ομώνυμο γιο του σατράπη των Σάρδεων. Οι Πέρσες έφτασαν αιφνιδιαστικά στη Νάξο και την πήραν. Η πόλη καταστράφηκε και οι ναοί πυρπολήθηκαν. Όσοι από τους κατοίκους της δεν πρόλαβαν να διαφύγουν στα γύρω βουνά, αιχμαλωτίστηκαν για να πουληθούν δούλοι. Τον επόμενο χρόνο, ο νικητής της μάχης του Μαραθώνα, Μιλτιάδης, προσπάθησε να την ανακτήσει αλλά απέτυχε. Το νησί επρόκειτο να μείνει υπόδουλο στην Περσία ως το 479.

Μόλις έμαθαν την κατάληψη της Νάξου, οι κάτοικοι της γειτονικής Δήλου έφυγαν στην Τήνο. Ο περσικός στόλος έπιασε στη Ρήνεια (Μεγάλη Δήλο), ο Δάτις πέρασε στη (Μικρή) Δήλο, θυσίασε στον θεό Απόλλωνα, κάλεσε τους κατοίκους να επιστρέψουν κι απέπλευσε χωρίς να προκαλέσει καταστροφές. Μόλις έφυγε, οι κάτοικοι της Δήλου ξαναγύρισαν. Σχεδόν αμέσως, φοβερός σεισμός έπληξε το ιερό νησί.

Πάλη με τους Αθηναίους:

Η Νάξος απαλλάχτηκε από τους Πέρσες στα 479 π.Χ., αμέσως μετά τη μάχη στις Πλαταιές και ενώ είχε προηγηθεί η νικηφόρα για τους Έλληνες ναυμαχία στο Αρτεμίσιο (480). Το νησί εντάχθηκε στην Αθηναϊκή συμμαχία που, με κέντρο τη Δήλο, συστάθηκε τότε. Ως ισχυρή πόλη, δεν πλήρωνε «συμμαχικό φόρο» αλλά συνεισέφερε επανδρωμένα πλοία. Στα 469 π.Χ., ήταν η πρώτη που αποστάτησε. Τρία χρόνια αργότερα (466) κι έπειτα από μακρά πολιορκία, οι Αθηναίοι την κατέλαβαν. Στα 454, ο Περικλής έστειλε 500 κληρούχους να μοιραστούν στη Νάξο και στην Πάρο. Μετά από μισό αιώνα, με την ήττα των Αθηναίων στον

Πελοποννησιακό πόλεμο (404), οι νικητές εγκατέστησαν σπαρτιατική φρουρά στο νησί. Η κατοχή εξελίχθηκε σε συμμαχία. Συμμαχικός στόλος της Σπάρτης και της Νάξου προχώρησε σε επίθεση εναντίον της Αθήνας, στα 376. Ο αθηναϊκός στόλος (83 πλοία υπό τον Χαβρία) εμφανίστηκε στη Νάξο, την πολιορκήσε και την κατέλαβε. Με διάλειμμα ενός χρόνου, όταν πέρασε στην επιρροή της Θήβας (364 – 363 π.Χ.), η αθηναϊκή κατοχή κράτησε περίπου σαράντα χρόνια και οι κάτοικοι της Νάξου υποχρεώνονταν να πηγαίνουν στην Αθήνα για να δικάστουν.

Στα 338, τους Αθηναίους διαδέχτηκαν οι Μακεδόνες κι αυτούς οι Πτολεμαίοι της Αιγύπτου (315), ενώ το 41 π.Χ. η Νάξος πέρασε στην κατοχή των Ρωμαίων. Τη βυζαντινή περίοδο, νέα πόλη χτίστηκε στα νότια του νησιού, το οποίο λεηλατήθηκε από Σαρακηνούς πειρατές (650 μ.Χ.).

Η επέλαση των Βενετσιάνων:

Στα 1202, οι αρχηγοί, παρατρεχάμενοι, αξιωματικοί, στρατιώτες κι όλο το κακό συναπάντημα που συναπετέλεσε τον στρατό της 4^{ης} σταυροφορίας με σκοπό την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων, είχαν μαζευτεί στη Βενετία. Συμφώνησαν το ναύλο για να τους περάσουν απέναντι οι Βενετσιάνοι με τα πλοία τους αλλά δεν διέθεταν και το ανάλογο χρήμα για να το πληρώσουν. Η παρουσία τους στη νησιωτική δημοκρατία όμως δεν προοιωνιζόταν κανένα καλό. Δεινός διπλωμάτης, πρεσβευτής άλλοτε της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη, ο 97χρονος δόγης Ερρίκος Δάνδολος (Dandolo, 1105 – 1205) πρότεινε στους σταυροφόρους, αντί για ναύλα, να κυριεύσουν την Ζάρα για λογαριασμό του. Δέχτηκαν. Πήραν τη Ζάρα. Στα 1204, πήραν και την Κωνσταντινούπολη. Είπαν στον δόγη να γίνει αυτοκράτορας. Αρνήθηκε. Ζήτησε όμως τη διανομή των εδαφών και, ως γνώστης της περιοχής, έβαλε στο μερίδιο της Βενετίας κάθε λιμάνι που θα μπορούσε να την εξυπηρετήσει.

Πριν να πεθάνει, πρόλαβε να αναθέσει την κατάληψη των εδαφών στη βενετσιάνικη ιδιωτική πρωτοβουλία. Στα 1207, ένας Δάνδολος, ο Ρενιέ (Renier Dandolo) ανέλαβε να κατακτήσει τα κάστρα Μεθώνης και Κορώνης (τα πήρε το 1209). Κι ένας ανιψιός του δόγη, ο Μάρκος Σανούδος (Sanudo, 1153 - 1227), ανέλαβε να πάρει τα νησιά των Κυκλάδων. Τα κυριεύσε κι έστησε το Δουκάτο του Αιγαίου με πρωτεύουσα τη Νάξο. Ο ίδιος αναγορεύτηκε δούκας.

Είκοσι δούκες Σανούδοι αλλά και Νταλεκάρτσερι (Λομβαρδοί που από το 1205 μοιράζονταν την Εύβοια, υπό βενετσιάνικη επικυριαρχία) και Κρίσποι παρέλασαν ως κυρίαρχοι του δουκάτου τους επόμενους πάνω από τρεις αιώνες. Απέκτησαν επαφή με την ελληνική ελίτ αλλά και τους Φράγκους ηγεμόνες. Ο Μάρκος Σανούδος (1153 – 1227) παντρεύτηκε την αδελφή του αυτοκράτορα της Νίκαιας, Θεόδωρου Α' Λασκάρεως. Ο Άγγελος Σανούδος (1194 – 1262) τάχθηκε στους υποτελείς ομοτίμους του ηγεμόνα της Αχαΐας. Ο Μάρκος Β' Σανούδος (1262 – 1303) έγινε όρκου υποτελής στον Κάρολο τον Ανδεγαυικό. Ο Γουλιέλμος Α' (δούκας στα χρόνια 1303 – 1323), όμως, απέτυχε να αποκαταστήσει την ενότητα του Δουκάτου. Έτσι κι αλλιώς, η Νάξος υπέφερε από τις λεηλασίες των πειρατών που το κράτος αδυνατούσε να αποκρούσει.

Δυο χρονιές απανωτά (1431 και 1432), Γενουάτες πειρατές αφάνισαν τα πάντα στο νησί. Στα 1477, το χτύπησαν και Τούρκοι. Στα ενδιάμεσα, σύντομες λεηλασίες και αιχμαλωσίες ανδρών για να πουληθούν δούλοι, επέφεραν τρομερά πλήγματα στη νησιωτική κοινωνία: Η απογραφή του 1400 έδειξε ότι οι γυναίκες ήταν διπλάσιες από τους άνδρες.

Η βενετοκρατία καταλύθηκε το 1537, χρονιά που ο Αλγερινός ναύαρχος πειρατής Χαΐρεντιν Μπαρμπαρόσα πήρε τη Νάξο. Στα 1566, ο Σελίμ τη χάρισε στον εβραίο τραπεζίτη Ιωσήφ Νάζι (βλ. Ιστορία της Άνδρου, «τον καιρό των φέουδων»).

Μετά τον θάνατο του τραπεζίτη (1579), η Νάξος εντάχθηκε στις επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ένα περίεργο καθεστώς με Φράγκους γαιοκτήμονες, βενετσιάνικα αξιώματα (νούτζιος, καστελάνος κ.λπ.) ανακατεμένα με τουρκικά (μπαλής, απανωκυνηγάρης κ.ά.) και Έλληνες ελεύθερους και δουλοπάροικους ακολούθησε. Ταυτόχρονα όμως, οι Έλληνες πρόκριτοι εξασφάλισαν από την αρχή πλήθος προνόμια (απαλλαγή από το παιδομάζωμα κ.ά.). Ήδη τα προνόμια αυτά υπήρχαν πριν από το 1580, καθώς έχει βρεθεί έγγραφο του σουλτάνου της χρονιάς αυτής που τα ανανέωσε, μαζί με τα προνόμια άλλων έξι κυκλαδίτικων νησιών.

Στους επόμενους αιώνες, Βενετσιάνοι και Γάλλοι τυχοδιώκτες προσπάθησαν να κυριεύσουν το νησί, το οποίο βρέθηκε υπό ρωσική κατοχή στα 1770 με 1774. Στην επανάσταση του 1821, η Νάξος δεν μετείχε, καθώς οι Έλληνες εμποδίστηκαν από το λατινικό στοιχείο που τότε ακόμα πλειοψηφούσε στο νησί. Στα 1824, έφτασαν να διώξουν τους αντιπροσώπους των Ελλήνων.

Στα χρόνια των δικτατόρων (Πάγκαλου και Μεταξά), η Νάξος έγινε τόπος εξορίας των πολιτικών τους αντιπάλων.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 17.2.2010)